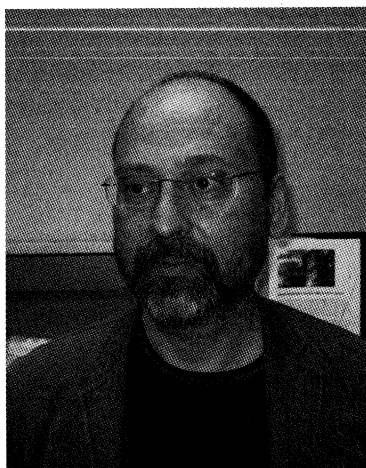

Kulturanalytisk metod

Bidrag till etnologiämnets metoddiskussion

MAGNUS ÖHLANDER är docent i etnologi vid institutionen för genus, kultur och historia, Södertörns högskola. Han har bland annat skrivit om den svenska hälso- och sjukvårdens bild av immigranter samt om vad debatten om reklamen för glassen Nogger Balck säger om hur rasism förstås i den samtida svenska offentligheten. För närvarande är han verksam i ett forskningsprojekt om immigrerade läkare verksamma i Sverige.

Att beskriva och analysera kulturella företeelser hör till kärnan i etnologiämnet. Men hur gör man egentligen kulturanalys? Hur ska man beskriva de kulturanalytiska analysmetoderna? Ambitionen med denna text är att bidra till etnologisk kulturanalytisk metod. Det finns numera en hel del bra metodböcker, dock är få skrivna av etnologer. Den på många sätt inspirerande skriften *Kulturanalys* (Ehn & Löfgren 1982) och dess omarbetade version *Kulturanalys* (Ehn & Löfgren 2001) ger en hel del råd och tips. De flesta svenskutbildade etnologer känner troligen igen tips på analytiska tekniker som perspektivering, kontrastering, dramatisering, experimenterande och väntan. Även om dessa följs upp av råd som att man ska pröva hållbarheten i sina tolkningar ger boken mer vägledning som rör kreativitet och mindre om hur man ska bearbeta ett material eller för hur en tolknings vederhäftighet ska bedömas. Det är inte svårt att hålla med Margareta Hallberg när hon i sin idéhistoriska och vetenskapsteoretiska analys av etnologiämnet i Sverige försöker ringa in det etnologiska och de etnologiska metoderna och finner att "Det är faktiskt inte alls enkelt att få fatt på det etnologiska tillvägagångssättet även om orden är många" (Hallberg 2001:119).

Ett problem med att skriva om metod är att man sätter ord på sådant som alla forskare redan gör, vet och kan. Då framstår det man skriver gärna som självklart och kanske till och med som banalt. Men kanske måste man till det banala för att kunna ringa in analysmetoderna. Det för-givet-tagna behöver ordsättas för att kunna diskuteras och förbättras (också det en självklarhet som alla etnologer känner väl). Förhoppningsvis kan denna text lämna ett, om än bara påbörjat, bidrag

till diskussionen om kulturanalysens metoder.

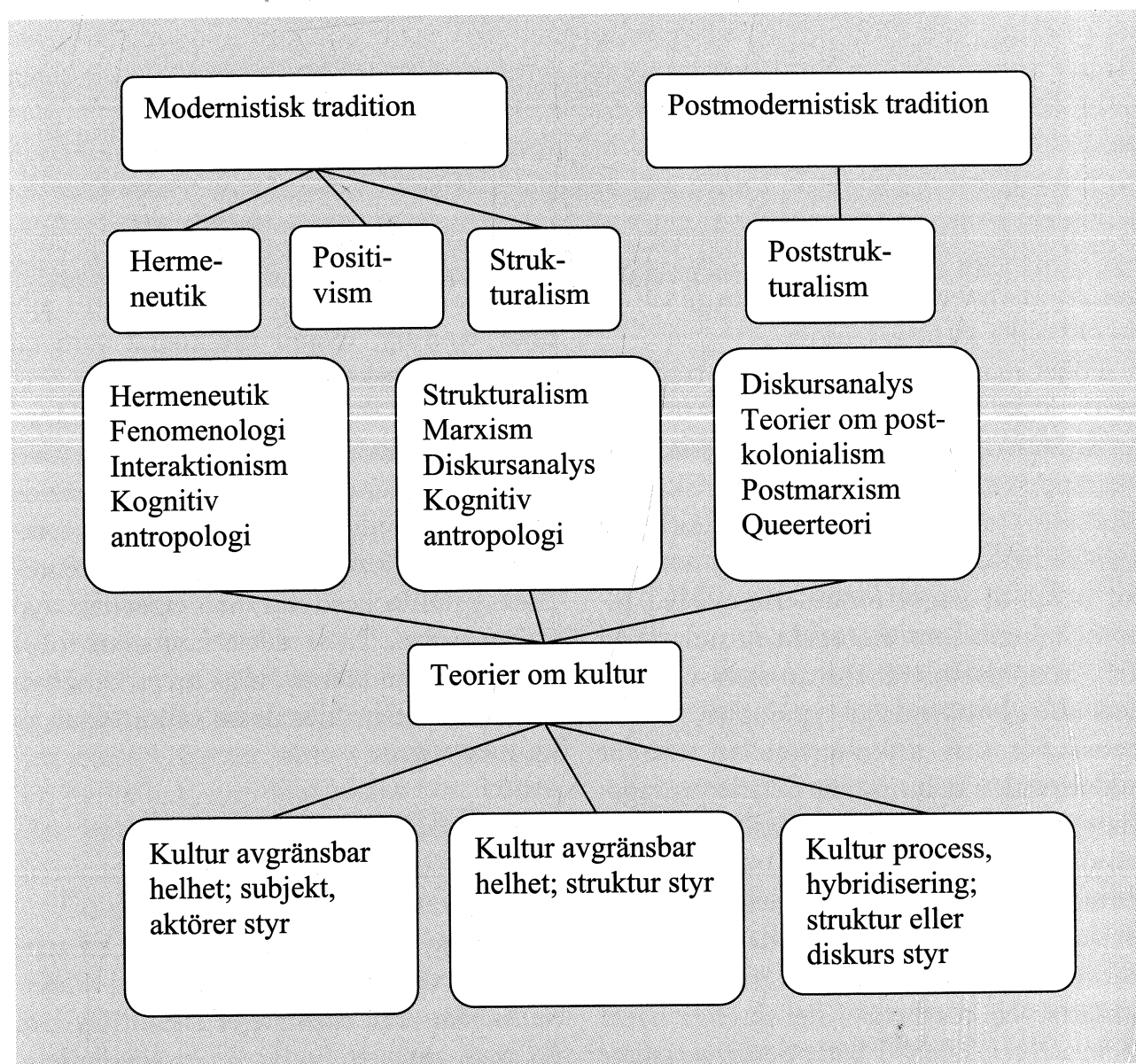
Ett sätt att närma sig frågan om hur kulturanalys görs är att fråga sig vad orden "kultur" respektive "analys" står för. Jag börjar med "kultur".

"KULTUR" I "KULTURANALYS"

Nedanstående figur utgör en startpunkt.

I figuren görs överst en grov indelning i två tanketraditioner, den modernistiska och den postmodernistiska. Under den modernistiska traditionen kan man sor-

tera in tre vetenskapsteoretiska traditioner. Dessa är hermeneutik, positivism och strukturalism.¹ Inom dessa tre övergripande traditioner kan man placera ett antal teoretiska och metodologiska riktningar, som t.ex. hermeneutiken, interaktionismen och strukturalismen, var och en med sina egna sätt att betrakta mänskliga, samhälle och kultur. Strukturalismens omvandling till poststrukturalismen hör hemma i den postmodernistiska traditionen. Precis som postmodernismen är ett slags prövning av eller uppgörelse med det modernistiska tänkandets idéer om t.ex. sammanhängande system, subjektets

roll och den vetenskapliga kunskapens överhöghet utmanar poststrukturalismen den strukturalistiska tankemodellen av slutgiltiga, avgränsbara system av dikotomier. Den diskursanalys som grundas i en foucaultiansk tradition hör hemma under poststrukturalismen, liksom queerteori, postmarxism och teorier om postkolonialism.

Nästa nivå i figuren är den mer relevanta om man ska diskutera termen "kultur" i sammansättningen "kulturanalys". En mer allmän kulturteori behandlar frågor om vad kultur är och hur kultur finns till och, i förlängningen, hur man kan analysera kultur. All analys av kultur är som bekant beroende av en assisterande samhällsteori som innehåller teser om hur samhället och människan samspelar. Det behövs ett teoretiskt grundackord som kulturanalysen kan vila i. Varje grundackord ger en specifik förståelse av vad kultur är och hur kultur finns till. Detta gör att analysen av kultur måste gå till på en rad olika sätt.

Följer man den modernistiska traditionen, i form av t.ex. fenomenologi och interaktionism, hamnar man i ett kulturbegrepp som betonar att kulturer ska förstås som sammanhängande, någorlunda logiska helheter, dock inkluderat att kultur också är något föränderligt. Med fenomenologin som teoretiskt grundackord kan man definiera kultur som verklighetsbilder bestående av typologier, receptkunskaper och tolkningsmallar som är inkluderade i människans delade vardagskunskaper och som förmedlas och omförhandlas i det dagliga livet. Om man istället tar hjälp av interaktionismen blir kultur en uppsättning helt eller delvis delade normer, värden och tolkningsmallar som omsätts och bearbetas i det dagliga livets sociala interaktion. I båda dessa varianter

av kulturförståelse är människan central som aktör. Tänker man istället i termer av strukturalism hamnar aktören i skymundan. Då blir kultur ett sammanlänkat system av motsatser vilka sorterar upp människans värld¹ moraliskt, rumsligt, tidsmässigt, socialt etcetera och vägleder samhällets organisering, tänkande och interaktion. System eller strukturer är det intressanta att studera eftersom de mer eller mindre styr den enskilde individen. Förflyttar man sig, i figuren ovan, mot poststrukturalism och t.ex. diskursanalys blir kultur något ytterligare annat. Kultur kan t.ex. då förstås som "diskursens stabila element".² Diskurs utgör då ett slags kulturskapare och kulturbärare. Normer, värden och tankemallar värderas, sorteras och ordnas i diskursen. Diskursen kopplar ihop det kulturella med det materiella och det sociala, t.ex. normer med specifika sociala grupperingar och samhällsfenomen. Därtill har en diskurs ofta nog kraften att upphöja en värdering eller norm till allmän sanning, ibland inkluderat som en del i en vetenskap.

Kort sagt, det finns inte en kulturanalys utan flera kulturanalyser. Om teori tillhandahåller en viss uppsättning grundteser, tankeredskap och förslag på tolkningar och förklaringar ger varje teoretiskt grundackord en helt specifik typ kulturanalys. Trots detta kan man fråga sig om det ändå inte finns metodologiska likheter mellan alla dessa olika typer av kulturanalyser.

"ANALYS" I "KULTURANALYS"

Är inte principen för hur man gör en analys alltid densamma? Går man till *Nationalencyklopedin* eller något filosofilexikon får man veta att analys är att sönderdela,

Kodning.

att dela upp något i dess minsta beståndsdel. Som motsats till analys anges i ovan nämnda texter syntes, alltså att någonting ordnas till en sammanhängande enhet. I forskningens praktik måste nog termen analys också få inkludera ordet syntes.³ Kulturanalys innebär att enligt teorivägleda principer plocka isär och sätta ihop igen. Empirin sorteras, kodas och excerpter görs. Därefter sätts allt samman till en ny helhet, som kan kallas t.ex. kultur, det kulturella eller kulturella processer, beroende av teoretiskt grundackord.

En del av analysen är således vad Michael Quinn Patton kallar "det intellektuella och mekaniska analysarbetet" (Patton 2002:462 ff). Med det mekaniska analysarbetet får man ingående kunskap

om materialet, får syn på detaljer, variationer, komplexiteter och hur skilda företeelser hänger samman. När empirin förses med koder genomsöks den efter det återkommande, det unika eller det som kan antas vara extra talande (en konflikt eller en händelse som väcker uppståndelse). Teman, mönster och motsägelser synliggörs. Med den mekaniska bearbetningen blir det möjligt att se något nytt eller annat i empirin, eller att formulera påståenden som går utöver det empiriskt uppenbara.

Ordet "koda" är mindre vanligt bland etnologer, likväl är det ett ord som sammanfattar många skilda typer av nyckelord eller nyckelfraser som fyller marginalerna eller post-it-lappar fästade vid in-

tervjuutskrifter, observationsanteckningar eller arkivutdrag. "Att koda är att *klassificera*. Att koda ett datamaterial innebär att dela upp det i mindre delar enligt bestämda principer", skriver Merete Watt Boolsen (2007:89). Hon framhåller att kodning och analys är sammanhängande och, kan man tillägga, egentligen är väl kodningen en del av analysen. Det handlar om att ta sig in i materialet, ställa frågor till materialet, prova att sätta in det i olika kontexter, pröva olika relationer och samband. Utifrån detta kan man formulera teser, nya iakttagelser och tolkningar.

Kanske kan man säga att kodningen är den process varigenom man först sorterar upp och lär sig empirin, därefter så sakteliga börjar formulera idéer och påståenden om empirin för att till slut hitta någon form av slutgiltigt preliminär iakttagelse eller slutsats. (Under kodningsarbetet börjar denna process förstås om flera gånger, om och om igen.) Hammersley & Atkinson (2007:209 ff) använder orden *generating concepts*, alltså skapa begrepp eller idéer. Man skapar ord, påståenden eller begrepp för de olika iakttagelserna man gör i materialet. Vill man kan man gå vidare delar man in begreppen i olika typer. Såväl Hammersley & Atkinson (1996:212) som Starrin m.fl. (1991:20) refererar till Herbert Blumers åtskillnad mellan "spårhundsbegrepp" (*sensitive concepts*) respektive "definitiva begrepp" (*definitive concepts*). Spårhundsbegrepp är öppna begrepp, känsliga för materialet, sökande, med föränderligt teoretiskt innehåll beroende på vad de ger i förhållande till empirin. Definitiva begrepp är mer exakta och teorifyllda. De visar mer avgränsat på vad som ska sökas i materialet. En annan variant vore att skilja mellan empiriska och analytiska begrepp eller koder. De empiriska eller beskrivande ko-

derna blir ett slags index över materialets innehåll. Analytiska koder är mer teoretiskt välfyllda. De beskrivande sammanfattar med ett eller två ord en företeelse eller händelse eller liknande. De analytiska rymmer därtill en tolkning eller förklaring till denna händelse eller kopplar den till en kontext eller övergripande samhälleligt sammanhang. Länken mellan dessa två koder är spårhundskoderna, som då blir ett slags halvfärdig tes som både pekar ut konkret empiri och en analytisk idé om denna empiri.

I sin *Om undran inför samhället* liknar Johan Asplund (1970) forskning vid att lösa rebusar eller gåtor. Asplund visar hur romanfiguren och detektiven Ellery Queen hittar mördaren genom att enträget vända och vrida på spåren efter den skyldige tills spårens betydelser uppenbarar sig och gåtans lösning hittas. Därigenom fastställer Asplund vikten av tolkning, att fråga sig vad något betyder. Tolkning är nödvändigt för att empiriska data ska bli meningsfulla, just som något annat än en ansamling data. Från detta går Asplund vidare till att visa hur flera centrala upptäckter i vetenskapens historia – t.ex. strukturen hos bensen eller hur kemiska ämnen kan förmedla nervimpulser eller Malinowskis tes om en omsorterad variant av oidipuskomplexet på Trobrianderna – följer samma mönster som Ellery Queens arbete med att lösa mordgåtor. En ingrediens i gåtlösandets konst är det mekaniska arbetet med materialet. En annan är den intellektuella, teoretiska bearbetningen av materialet. Tolkning handlar om att ställa frågor till materialet och att tillämpa teoretiska teser och begrepp. Tolkning är den process varigenom teoretiska idéer provas mot empirin och kan resultera i nya insikter, förståelser och förklaringsmöjligheter. Man måste förstås

tolka vad människor säger och gör, likväl som att fråga sig vad detta betyder eller hur man kan förklara det eller hur det relaterar till något annat i materialet eller till större strukturella sammanhang.

Det är denna del av analysprocessen som, med en återkommande fras, brukar beskrivas som en pendling mellan teori och empiri (kallat "abduktion" av Alvesson & Skoldberg 1994 och "analytisk induktion" av Boelsen 2007 respektive Patton 2002). Pendlingen är ett mekaniskt arbete eftersom man läser sitt material om och om igen, skriver in koder, nyckelord eller fraser i marginalen, på post-it-lappar eller via mjukvarornas verktygsfält. Den är en intellektuell process i det att man ställer teoretiskt influerade frågor till materialet, prövar olika teser och begrepp och drabbas av aha-upplevelser likväl som stundom av materialets stumhet. Exakt hur man kodar materialet avgörs av vilket teoretiskt grundackord man slår an och vilken analytisk verktygslåda man har. Dock borde det finnas en hel del gemensamt "mekaniskt analysarbete" oavsett med vilka teorier man närmar sig materialet.

KULTURANALYSERNAS TROVÄRDIGHET

Hur blir en analys trovärdig? Hur vet man att iakttagelser, tolkningar och förklaringsförslag är rimliga och vettiga? Empiriska fenomen, förekomsten av skilda företeelser i materialet, kan beläggas. Utan att fördjupa sig i ontologi och epistemologi kan man säga att om inspelningsutrustningen registrerat att en intervjuperson sagt "jag lämnade mitt hemland och flyttade till Sverige" kan man belägga att just dessa ord yppats. Vad de betyder, hur de

ska tolkas och förstås, är dock en helt annan sak. Tolkningar kan inte beläggas på samma sätt som "empiriska fakta".

En tolkning är alltid en konstruktion, argumenterar Johan Asplund och fortsätter "Det kreativa står alltid, tycks det, i en mycket problematisk relation till 'verkligheten'" (1970:38). En tolkning kan framstå som rimlig eller som tveksam. Är den tveksam ligger dock inte lösningen i att avfärda tolkningen. Med ett enkelt avfärdande "säger man ofta i själva verket att problemet *har ingen* innebörd. Kvar står bara ett faktum efter ett annat." Invänder man mot en tolkning gör man det med en bättre tolkning (1970:39).

Hur prövar man då sina tolkningar, hur vet man om de behöver modifieras eller ersättas med andra? Ett råd som ofta återkommer är att man ska leta efter sådant som motsäger det man påstår eller som ger grund för andra eller kompletterande tolkningar. En annan konkret variant är triangulering, det vill säga att man kombinerar olika typer av källor, använder flera metoder eller utnyttjar andra forskares läsning av materialet (Patton 2002: 555 ff). En tredje kompletterande möjlighet är att tolkningarna backas upp av omfattande kunskaper om det studerade fältet, en rik empiri och annan forskning.⁴ Vidare kan man hävda att om en tolkning av en vardagsföreteelse kan länkas till övergripande samhällssammanhang eller strukturer framstår tolkningen som mer rimlig. Ytterligare en variant, som inte utesluter övriga, är att om man kan hitta en bärande princip eller en mekanism som återkommer på andra empiriska fält ger det stöd för en viss tolkning.

När enskilda texter diskuteras i seminarsammanhang framkommer ibland mer diskutabla tekniker för att pröva hållbarheten i tolkningar. (Notera att vad som

sägs under seminarier inte är att likställas med hur den enskilde forskaren faktiskt gör. Seminariediskussioner kan vara långt mer vidlyftiga och friflygande än det faktiska analysarbetet.)

Förnimmelsen av en relevant och bärkraftig tolkning formuleras emellanåt med ord som "spännande", "intressant" eller "kul". Förnimmelsen är spårhundens. Om en tolkning uppfattas som spännande är det ett tecken på att man är på rätt väg, inte på att man hittat fram. Möjligen kan omdömen som "spännande" också vara ett tecken på att man är på fel väg. Är det så att de tolkningar man uppfattar som mest spännande är de som bäst överensstämmer med tidens allmänna idéer och uppfattningar? Eller är det tvärtom, att de mest nervpirrande tolkningarna går på tvärs med samtidens dominerande tankemodeller? Ska då forskaren gå i takt eller i otakt med tiden?

Eller är en tolkning spännande därför att den på ett bra sätt uttrycker forskarsamhällets senaste teoretiska trender? Ibland tycks tolkningar uppfattas som mer trovärdiga om de helt och fullt rimmar med vald teoretisk modell. Om man utgår från att empirin har överhöghet, alltid har sista ordet, borde hög överensstämmelse mellan teori och tolkning av empirin vara en vanskelig väg för att ge tolkningar tyngd. Teorin är ju endast en hjälpreda för analysarbetet. Om iakttagelser, förklaringar, tolkningar och slutsatser alltför väl sammanfaller med teorins teser skulle detta lika gärna kunna vara en varningsklocka.

Koherens framhålls stundom som ett gott kriterium för en god tolkning. En tolkning som plötsligt får alla bitar att falla på plats, som gör pusslet komplett och visar på hur allt i ett kulturellt sammanhang griper i vartannat, får i kultur-

analytiska sällskap en ganska resolut trovärdighet. Samtidigt vet kulturanalytiker att kulturella företeelser kan vara oregelbundet socialt fördelade, motsägelsefulla och inkonsekventa, föränderliga och situationsskiftande. Empirins explicita berättelser om kultur kan visa på ett konsekvent och sammanhängande system, medan den levda kulturen, stundtals splittras upp i modifieringar, anpassningar och kulturella innovationer. Likväl kan man inte bortse från detta kriterium för en tolknings bärighet. Samtidigt som kultur är processuell är pusselbitarnas inpassningsförmåga – koherensen – en viktig aspekt av en tolknings trovärdighet. Clifford Geertz (1973:17f) framhåller att kultur måste ha någon grad av inre sammanhang, men inte en total koherens. Det "finns inget så koherent som en paranoid persons inbillningar eller en bedragares historia", för att citera Geertz välkända ord (1973:18, min övers.). Han fortsätter med att inget annat har gjort mer för att "misskreditera kulturanalys än konstruktionen av oklanderliga beskrivningar av systematisk ordning vars faktiska existens ingen egentligen kan tro på" (1978:18, min övers.).

FORSKNINGENS

VARDAGLIGA PRAKTIK

Hur görs kulturanalys? Hur bearbetar och kodar man ett material? Vad händer när man gör det? Vad är en tolkning, vilken roll har den i analysen? Hur ska man hållbarhetstesta sina analyser? Svaren på dessa frågor ligger i att uppmärksamma och diskutera forskningens konkreta alldagliga praktik, alla självklara tekniker och färdigheter som kulturanalytikern nyttjar. Patton menar att när det gäller kvalitativ

forskning finns det "oändligt att lära. Och det handlar inte bara om tänkande. Kvalitativ forskning kräver skicklighet. Gör inte misstaget att tro att det är enkelt" (Patton 2002:34, min övers.). Dessa manifestliknande ord kan tolkas som en uppmaning att arbeta vidare med ordsättandet av det banala i den etnologiska kulturanalytiska praktiken. Vad är det etnologerna är så skickliga på?

NOTER

- ¹ Indelningen i de tre vetenskapsteoretiska traditionerna är inspirerad av Andersson 1979 och Liedman 1998. Andersson beskriver ingående skillnaderna mellan positivism och hermeneutik, främst i syfte att klargöra hermeneutiken. Liedman lyfter i kapitel 5 fram hermeneutik, strukturalism och positivism som tre centrala konkurrerande tanketraditioner.
- ² Idén att kultur i ett diskursanalytiskt sammanhang kan förstås som "diskursens stabila element", har muntligen framförts av Mats Lindqvist. Se vidare Lindqvists artikel i detta nummer av *Kulturella Perspektiv*.
- ³ Under skrivandet av denna artikel läste jag Mattias Frihammars (2010:19f) avhandling. Han gör en likartad uppdelning, men i hans variant står termen analys för sönderdelningen av materialet, sammanfogningen kallar han "tolkning" och lägger där till "slutsatser" som är ett slags slutgiltig koppling till mer övergripande teorier.
- ⁴ Jfr Lennartssons resonemang om kontext i detta nummer av *Kulturella Perspektiv*.

REFERENSER

- Alvesson, Mats & Skoldberg, Kaj, 1994. *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Sten, 1979. *Positivism kontra hermeneutik*. Göteborg: Korpen.
- Asplund, Johan, 1970. *Om undran inför samhället*. Lund: Argos.
- Boolsen, Merete Watt, 2007. *Kvalitativa analyser*. Malmö: Gleerups.

- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar, 1982. *Kulturanalys: Ett etnologiskt perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar, 2001. *Kulturanalys*. Malmö: Gleerups.
- Frihammar, Mattias, 2010. *Ur svenska hjärtans djup: Reproduktion av samtida monarki*. Stockholm: Carlssons.
- Geertz, Clifford, 1973. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books, Inc. Publishers.
- Hallberg, Margareta, 2001. *Etnologisk koreografi: Att följa ett ämne i rörelse*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul, 1996 (1983). *Ethnography: Principles in Practice*. London & New York: Routledge.
- Liedman, Sven-Eric, 2004 (1998). *Mellan det triviala och utsägliga: Blad ur humanioras och samhällsvetenskapernas historia*. Göteborg: Daidalos.
- Patton, Michael Quinn, 2002 (1990). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. London: Sage Publications.
- Starrin, Bengt; Larrson, Gerry; Dahlgren, Lars & Styrborn, Sven, 1991. *Från upptäckt till presentation: Om kvalitativ metod och teorigenerering på empirisk grund*. Lund: Studentlitteratur.

SUMMARY

*Methods of Cultural Analysis
A Contribution to the Ethnological Discussion on Methodology
(Kulturanalytisk metod
Bidrag till etnologiämnets metoddiskussion)*

How is cultural analysis practiced? How is empirical data organized and coded? What is an interpretation and what is a good interpretation? With what techniques and with what criteria do we judge the quality of an analysis? Questions like these are of vital importance for cultural analysis. In a Swedish context, this kind of analysis has been criticised for lack of transparency, which consequently makes it difficult to discuss methodology as well as the quality of the analysis. This article is a contribution to the discussion about the methodology of cultural analysis as it is practiced in Swedish Ethnology. It is impossible to speak of one cultural analysis. Each understanding of culture is grounded in a specific theoretical tradition. How

analysis is done is then depending on the theoretical frame. Despite these differences it is argued that there are some similarities in every cultural analysis. Similarities are to be found in the techniques and procedures in the everyday practice of research, in the reading and rereading of the material, in the pottering with the and sorting out of empirical finding and in how theory gives suggestions to relevant questions and interpretations.

This article is an attempt to a preliminary description of everyday practice of cultural analysis.

Keywords: cultural analysis, qualitative methods, culture, reliability in interpretations.

Magnus Öhlander, Associate Professor, School of Gender, Culture and History, Södertörn University, Sweden.